

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA INSON XARAKTERINI IFODALOVCHI FRAZELOGIZMLARNING QIYOSIY TAHLILI

Normurodova Mexruza,
Termiz davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida inson xarakterini ifodalovchi frazeologik birliklarning lingvistik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida har ikki tildagi ijobiy va salbiy xarakter belgilarini ifodalovchi frazeologizmlar semantik, strukturaviy hamda madaniy jihatdan o‘rganildi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, frazeologik birliklar xalqning milliy tafakkuri, madaniyati va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi ko‘plab frazeologizmlar ma‘no jihatidan o‘xshash bo‘lsa-da, ularning obrazli ifodalanishi va shakllanish manbalari turlicha ekanligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: frazeologizm, qiyosiy tilshunoslik, inson xarakteri, semantika, lingvomadaniyat, ingliz tili, o‘zbek tili.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ фразеологических единиц английского и узбекского языков, характеризующих человеческий характер. В ходе исследования были изучены семантические, структурные и культурные особенности фразеологизмов, выражающих положительные и отрицательные черты личности. Результаты исследования показали, что фразеологические единицы являются важным средством отражения национального мышления, культуры и мировоззрения народа. Несмотря на смысловое сходство многих английских и узбекских фразеологизмов, способы их образного выражения и источники происхождения существенно различаются.

Ключевые слова: фразеологизм, сравнительное языкознание, человеческий характер, семантика, лингвокультурология, английский язык, узбекский язык.

Abstract. This article presents a comparative analysis of phraseological units expressing human character in English and Uzbek languages. The study examines the semantic, structural, and cultural features of phraseological expressions describing positive and negative personality traits. The findings reveal that phraseological units serve as important linguistic tools reflecting national mentality, culture, and worldview. Although many English and Uzbek phraseological units share similar meanings, they differ significantly in their figurative representations and cultural origins.

Keywords: phraseological unit, comparative linguistics, human character, semantics, linguoculturology, English language, Uzbek language.

Kirish. Til xalqning madaniyati, tarixi va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Frazeologik birliklar esa tilning eng obrazli va milliy-madaniy xususiyatlarni mujassamlashtirgan qatlamlaridan biridir. Inson xarakterini ifodalovchi frazeologizmlar har bir xalqning axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy qarashlari hamda hayotiy tajribalarini aks ettiradi. Zamonaviy tilshunoslikda frazeologizmlarni qiyosiy o‘rganish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, turli tillarda insonning ijobiy va salbiy xarakter xususiyatlarini ifodalovchi iboralarni qiyoslash lingvistik va lingvomadaniy tadqiqotlar uchun muhim manba hisoblanadi. Ushbu maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida inson xarakterini ifodalovchi frazeologizmlarning semantik va lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash hamda ularning o‘xshash va farqli jihatlarini yoritishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Frazeologiya sohasining nazariy asoslari rus tilshunosligida V.V. Vinogradov tomonidan ishlab chiqilgan. Olim frazeologik

birliklarning semantik va struktur xususiyatlarini tadqiq etib, ularni tasniflash tamoyillarini belgilab bergan.

Ingliz frazeologiyasi masalalari A.V. Kunin tomonidan chuqur o'rganilgan. Uning tadqiqotlarida ingliz tilidagi turg'un birikmalarning semantik tabiati va funksional xususiyatlari keng yoritilgan.

O'zbek tilshunosligida Sh. Rahmatullayev, A. Mamatov va B. Yo'ldoshevlarning ilmiy ishlari frazeologiya nazariyasining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Ularning tadqiqotlarida o'zbek tilidagi frazeologik birliklarning semantik va uslubiy imkoniyatlari tahlil qilingan. So'nggi yillarda lingvomadaniyatshunoslik yo'nalishida olib borilgan tadqiqotlar frazeologizmlarning milliy-madaniy xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, inson xarakterini ifodalovchi frazeologik birliklar alohida tadqiqot obyekti sifatida qaralmoqda.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillarida inson xarakterini ifodalovchi frazeologik birliklar semantik jihatdan qiyosiy tahlil qilindi. Tahlil natijalari har ikki tilda ham insonning ijobiy va salbiy fazilatlarini ifodalashda obrazli ifoda vositalari muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Masalan, ingliz tilidagi *"heart of gold"* va o'zbek tilidagi *"oltin yurak"* frazeologizmlari mehribonlik va saxovatlilikni ifodalasa, *"a man of his word"* hamda *"so'zida turadigan odam"* birliklari ishonchlilik va mas'uliyatlilik ma'nolarini anglatadi. Salbiy xarakter xususiyatlarini ifodalashda esa *"two-faced"* va *"ikkiyuzlamachi"*, *"cold-hearted"* va *"bag'ri tosh"* birliklari o'rtasida semantik yaqinlik kuzatiladi.

Tahlil shuni ko'rsatdiki, ingliz tilidagi frazeologizmlarda individualizm va shaxsiy mas'uliyat g'oyalari, o'zbek tilidagi birliklarda esa mehr-oqibat va jamoaviylik qadriyatlari ustunlik qiladi. Shuningdek, har ikki tildagi frazeologizmlarning aksariyati metaforik obrazlar asosida shakllangan bo'lib, ularda xalqning milliy madaniyati va dunyoqarashi o'z aksini topgan.

Ingliz tilidagi frazeologizmlarda ko'proq individualizm, mustaqillik va shaxsiy mas'uliyat tushunchalari aks etsa, o'zbek tilidagi iboralarda jamoaviylik, mehr-oqibat va insoniy munosabatlar ustuvor o'rin egallaydi.

Masalan, ingliz tilidagi *"A man of his word"* iborasi shaxsiy mas'uliyat va ishonchlilikni ifodalasa, o'zbek tilidagi *"Oltin yurak"* iborasi insonparvarlik va mehribonlikni ta'kidlaydi.

Tahlil natijasida inson xarakterini ifodalovchi frazeologizmlarning aksariyati metafora, metonimiya va ramziy obrazlar asosida shakllangani aniqlandi. Shu bilan birga, har bir tilning milliy-madaniy xususiyatlari frazeologik birliklar mazmunida yaqqol namoyon bo'lishi kuzatildi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini berdi:

- Ingliz va o‘zbek tillaridagi inson xarakterini ifodalovchi frazeologizmlar semantik jihatdan ko‘plab umumiyliklarga ega.
- Har ikki tilda ijobiy va salbiy xarakter belgilarini ifodalashda obrazlilik muhim o‘rin tutadi.
- Frazeologik birliklar xalqning madaniyati, mentaliteti va tarixiy tajribasini aks ettiruvchi lingvomadaniy birliklar hisoblanadi.
- Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologizmlar o‘rtasidagi farqlar asosan milliy dunyoqarash va madaniy qadriyatlar bilan bog‘liq.

Tadqiqot natijalaridan qiyosiy tilshunoslik, tarjimashunoslik va lingvomadaniyatshunoslik yo‘nalishlarida foydalanish mumkin. Kelgusida inson xarakterini ifodalovchi frazeologizmlarning emantic va kognitiv xususiyatlarini o‘rganish maqsadga muvofiqdir. Frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlari ayniqsa noyob obrazlarda yaqqol ko‘rinadi. O‘zbek tilidagi “emantic rug‘i” iborasi kamyoblik va noyoblikni bildiradi. Bu yerda afsonaviy qush obrazi orqali inson yoki hodisaning betakrorligi ta’kidlanadi. Ingliz tilida esa bunday ma’no odatda “one of a kind” yoki “rare bird” kabi birliklar orqali ifodalanadi. Hayvon obrazlari asosidagi frazeologizmlar ham har ikki tilda keng uchraydi. O‘jarlikni tasvirlashda ingliz tilidagi “as stubborn as a mule” va o‘zbek tilidagi “echkining shoxidek qaysar” iboralari chorvachilik madaniyati bilan bog‘liq kuzatishlarning mahsulidir. Bu holat frazeologizmlarning xalq hayoti va tarixiy tajribasi bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. Shuningdek, tajribasizlikni ifodalovchi birliklarda ham madaniy tafovut kuzatiladi. Ingliz tilidagi “wet behind the ears” frazeologizmi yangi tug‘ilgan hayvon obraziga asoslangan bo‘lsa, o‘zbek tilidagi “ona suti og‘zidan ketmagan” iborasi emant farzand munosabatining muqaddasligini aks ettiradi. Demak, o‘zbek frazeologiyasida oilaviy qadriyatlar va mehr-oqibat tushunchalari muhim o‘rin egallaydi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi xarakter ifodalovchi frazeologizmlar inson tabiatini obrazli va ta’sirchan tarzda tasvirlashga xizmat qiladi. Ularning o‘xshash jihatlari umuminsoniy tafakkur mahsuli bo‘lsa, farqli tomonlari har bir xalqning milliy mentaliteti, turmush tarzi va madaniy qadriyatlari bilan belgilanadi. Shu sababli frazeologizmlarni qiyosiy-lingvokulturologik jihatdan o‘rganish til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni chuqurroq anglash imkonini beradi. Inson xarakterini ifodalovchi frazeologizmlar har bir xalqning milliy tafakkuri, turmush tarzi va madaniy qadriyatlarini o‘zida mujassamlashtiruvchi muhim til birliklaridan biridir. Ingliz va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lishiga qaramay, insonning ruhiyati, ichki dunyosi va axloqiy sifatlarini tasvirlashda ko‘plab umumiy emantic modellarni namoyon etadi. Shu bilan birga, frazeologik birliklarning obrazlilik asoslari va lingvokulturologik xususiyatlari har bir xalqning o‘ziga xos dunyoqarashini aks ettiradi. O‘zbek tilida xarakter ifodasi asosan “ko‘ngil”, “yurak”, “bag‘ir”, “yuz”, “ko‘z” kabi emanti komponentlar orqali ifodalanadi. Masalan, “oq ko‘ngil”, “ko‘ngli toza”, “sof dil”, “yuragi pok” kabi frazeologizmlar

insonning samimiyligi, beg'arazligi va ezgu niyatini ifodalaydi. Ingliz tilida ushbu ma'noga yaqin bo'lgan "a heart of gold" frazeologizmi qo'llaniladi. Har ikki tilda ham "yurak" obrazi insonning ma'naviy olami va ichki pokligini ifodalovchi asosiy emantic markaz sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, o'zbek tilidagi "oq ko'ngil inson" iborasi ingliz tilida "kind-hearted person" yoki "a person with a heart of gold" tarzida ifodalanadi. Salbiy xarakter xususiyatlarini ifodalashda ham o'xshash metaforik vositalar qo'llanadi. O'zbek tilidagi "bag'ri tosh", "ko'ngli qattiq", "mehri tosh" iboralari rahmsiz, shafqatsiz insonni bildiradi. Ingliz tilida esa ayni ma'no "a heart of stone" iborasi orqali ifodalanadi. Har ikki tilda "tosh" komponenti sovuqlik, hissiyatsizlik va mehirsizlik timsoli sifatida qo'llanilishi metaforik tafakkurning universalligidan dalolat beradi. Shuningdek, o'zbek tilidagi "diydas qattiq" iborasi ko'ziga yosh kelmaydigan, rahmsiz insonni anglatadi, ingliz tilida bunga yaqin ma'noda "hard-hearted" birligi ishlatiladi. O'zbek frazeologiyasida inson xarakteriga baho berishda ijtimoiy munosabatlar va odob-axloq mezonlari muhim o'rin tutadi. Masalan, "betga chopar" iborasi andisha qilmay, yuz-xotir bilmasdan gapiradigan kishini ifodalaydi. Ingliz tilida esa bunga ma'no jihatdan yaqin bo'lgan "straight-talker" yoki "to speak bluntly" birliklari mavjud. Ammo o'zbek tilidagi iborada salbiy emotsional bo'yoq kuchliroq seziladi, chunki o'zbek madaniyatida muomala odobi va andisha muhim qadriyat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vinogradov V.V. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. – Москва: Наука, 1977.
2. Kunin A.V. English-Russian Phraseological Dictionary. – Moscow: Russian Language Publishers, 1984.
3. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
4. Mamatov A. O'zbek tili frazeologiyasi masalalari. – Toshkent: Fan, 1999.
5. Yo'ldoshev B. Hozirgi o'zbek adabiy tilida frazeologik birliklar. – Toshkent: Fan, 2006.
6. Teliya V.N. Russian Phraseology: Semantic, Pragmatic and Linguocultural Aspects. – Moscow: Languages of Russian Culture, 1996.
7. Cowie A.P. Phraseology: Theory, Analysis and Applications. – Oxford: Oxford University Press, 1998.
8. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
9. Naciscione A. Stylistic Use of Phraseological Units in Discourse. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2010.
10. Mieder W. Proverbs: A Handbook. – Westport: Greenwood Press, 2004.
11. Fernando C. Idioms and Idiomaticity. – Oxford: Oxford University Press, 1996.
12. Gläser R. The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1998.
13. Gibbs R.W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
14. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. – Oxford: Clarendon Press, 1998.
15. Mamatov A.E. O'zbek tili frazeologiyasining shakllanish asoslari. – Toshkent: Fan, 2005.